

The Greek Review of Social Research

Vol 28 (1976)

28 Γ'

Μαρξισμός και ιστορικός χρόνος

Μαρία Τσάτσου

doi: [10.12681/grsr.354](https://doi.org/10.12681/grsr.354)

Copyright © 1976, Μαρία Τσάτσου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](#).

To cite this article:

Τσάτσου Μ. (1976). Μαρξισμός και ιστορικός χρόνος. *The Greek Review of Social Research*, 28, 309–316.
<https://doi.org/10.12681/grsr.354>

μαρξισμός και ιστορικός χρόνος

τῆς
Μαρίας Τσάτσου

Κοινωνιολόγου

Μαρξισμός είναι ή ίστορια. 'Η δημιουργία τής ίστορίας μέσ' από τή συνειδητή έπαναστατική πράξη τῶν λαδών. Μαρξισμός είναι ή ίστορια δχι μόνο ἀπ' τή στιγμή πού τά τείχη τής κοινωνικής προϊστορίας γκρεμίζονται μὲ τὸ συγκεκριμένο καὶ ίστορικό φανέρωμα τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἀλλὰ κι ἀπ' τή στιγμή ποὺ θεμελιώνεται ἔνας καινούργιος τρόπος γιά νὰ συλλαβίσει κανεὶς ξανά τήν ίστορια τής ἀνθρωπότητας. Δὲν είναι τόσο τά λογικά αὐτονόητα πλαίσια τοῦ Μαρξισμοῦ σὲ κάποια στιγμή τής ίστορίας πού είναι ίστορικά σημαίνοντα, δσο τὸ γεγονός δτι αὐτά τά δρια σπάνε. Επερνώντας τὸ ιστορικά σύγχρονο, μέσα στὸ Μαρξισμὸ ἀπέλευθερώνεται ἡ χαμένη ίστορική ἐνέργεια τής ίστορίας. 'Ολόκληρη ή ίστορια ἀρχίζει νὰ ὑπάρχει στὸ βαθμὸ καὶ στὸ είδος τής συνειδητῆς ἀνθρώπινης ίστορικής πράξης, σάν ἔργο συγκεκριμένων ἀνθρώπων μέσα σὲ δομικὲς σχέσεις ίκανες κάποτε νὰ καθοριστοῦν καὶ νὰ ἐρμηνευτοῦν. 'Ωστε αὐτὸ ποὺ φωνάζει ἡ παρούσα ίστορική στιγμὴ γίνεται ψίθυρος τοῦ παρελθόντος καὶ συνομιλία μὲ τὸ μελλοντικό. Αὐτὸ τὸ ζεπτέρασμα είναι ποὺ κάνει τὸ Μαρξισμὸ νῦ είναι ή νῦ είναι ξανά ή ίστορια, αὐτὴ ή αὐτοανάδυση τής ίστοριας πού ητανε γράμμα νεκρὸ σὲ μῆ Μαρξιστικές ίστορικές ἐρμηνείες.

'Απ' τή μιὰ λοιπὸν δ Μαρξισμός είναι ίστορια μὲ τήν έννοια τής κοινωνικής καὶ πολιτικής ίστορικής πράξης ποὺ ή ίδια διαμορφώνει τὸ ίστορικό προτοσές. 'Απ' τήν ἄλλη κάνει ίστορια, δημιουργώντας ξανά τὸ ίστορικό παρελθόν μέσ' από τήν ἀνάλυση καὶ τήν ἐρμηνεία του. 'Ερμηνεία, ποὺ μᾶς ἀποκαλύπτεται μέσ' από τις ίδιαιτερες κάθε φορά μορφές τής πάλης τῶν τάξεων μέσα στοὺς διάφορους κοινωνικοὺς σχηματισμούς. Δὲν νοεῖται συγκεκριμένη Μαρξιστική—καὶ ἄρα ἐπαναστατική—ίστορική πράξη ποὺ νῦ μῇ στηρίζεται σὲ μιὰ δρισμένη ἀντίληψη τής ίστορικής έξελιξης τής κοινωνίας, ἡρα κάποια θεωρία τής ίστοριας, καὶ σ' ὁρισμένες θεμελιακὲς ἀρχές ἢ ἐπιστημολογικὲς θέσεις ποὺ νὰ στηρίζονται τή θεωρία αὐτή. 'Ετσι καὶ οἱ δυὸ δψεις τοῦ ίστορικοῦ χρόνου στὸ Μαρξισμὸ ἔχουν τήν ίδια βαρύτητα: ή μιὰ σάν κοινωνικοπολιτική πράξη ἐφαρμογῆς τής Μαρξιστικής θεωρίας τής ίστοριας, ή ἄλλη σάν ἐπιστημονική πρακτική ἐρμηνείας τής ίστοριας πάνω στής ἐπιστημολογικὲς θέσεις τοῦ διαλεκτικοῦ θεωρητικοῦ.

Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ τῆς ἀδιάσπαστης δυαδικότητας ἄλλωστε είναι ποὺ συνιστᾶ τήν ίδιαιτερότητα τής Μαρξιστικής θεωρίας ἀπέναντι σ' ἄλλες θεωρίες ἢ συστήματα ίδεσθν: ή ἐνότητα θεωρίας καὶ πράξης καὶ ἡ ἀλληλόδραση τους. Γιατὶ ἔδη ἡ πράξη δὲν είναι ἀπλὰ πεδίο ἀδριστῆς δυνατότητας ἐφαρμογῆς ἢ προέκτασης τής θεωρίας, ἀλλὰ αὐτόνομη ἐνέργεια μὲ δικούς της κανόνες. Καὶ ἀκριβῶς γ' αὐτὸ ἔχει σημασία νὰ γίνει σωστά ἡ σύλληψη τής οδισιαστικής αὐτῆς σχέσης: μιὰ παρανόηση

μοιραία δόδηγε ή δόδηγεται (αὐτό, μόνο μιὰ ἀνάλυση συγκεκριμένων ἴστορικῶν στιγμῶν θύ μποροῦσε νὰ τὸ δεῖξει) σὲ ἀντιφατικὲς κι ἀλληλοαναιρούμενες πολιτικὲς θέσεις.

Τὸ πρόβλημα λοιπὸν τῆς ἔννοιας τοῦ ἴστορικοῦ χρόνου στὸ Μαρξισμό, δὲν εἶναι φιλοσοφικὸ πρόβλημα παρὰ στὸ βαθὺ ποὺ εἶναι λειτουργικὸ γιὰ τὴν ἐπαναστατική σκέψη, μὲ τὴ σημασία ἀκριβῶς ποὺ δίνει ὁ ἔδιος δὲ Μάρκος στὴν ἄρνηση τῆς παραδοσιακῆς φιλοσοφίας, ὅταν λέει στὴν XI θέση στὸν Φόδερμπαχ: «Ἄως τώρα οἱ φιλόδοσοφοὶ ἐρμήνευαν τὸν κόσμο μὲ διάφορους τρόπους —τὸ ζήτημα ὡμῶς εἶναι νὰ τὸν ἀλλάξουμε. Οὔτε εἶναι πρόβλημα ποὺ μπορεῖ νὰ λυθεῖ ἀποκλειστικά μέσα στὸ χρόνο τῆς Μαρξιστικῆς ἐπιτήμης σὰν ἑστερικὴ ὑπόθεση τῆς ιδιαίτερης λογικῆς ποὺ διέπει τὸ χρόνο τῆς προβληματικῆς τῆς. Εἶναι καθαρά ἔνα πολιτικὸ πρόβλημα, ἀκριβῶς γιατὶ στὸ Μαρξισμό μιὰ θεωρητικὴ ἐκλογὴ εἶναι πράγμα ταυτόσημο μὲ τὴν ἐκλογὴ δρισμένης πολιτικῆς ταχικῆς. Γ' αὐτὸ θὰ πρέπει οἱ διάφορες θεωρητικὲς θέσεις νὰ ἀξιολογηθοῦν στὸ φῶς δχι τῆς φιλοσοφικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς τους ἀξίας γενικά, ἀλλὰ σὰν προσπάθειες συνακόλουθης ἐφαρμογῆς τῆς Μαρξιστικῆς θεωρίας στὴν πολιτικὴ πράξη.

Τὸ πρόβλημα λοιπὸν εἶναι: ὑπάρχει στὸ Μαρξισμὸ μιὰ θεωρία τῆς ἴστοριας καὶ μιὰ φιλοσοφία; Καὶ πᾶς συμβιβάζεται ή θέση αὐτὴ μὲ τὴ θέση διὰ δὲ Μαρξισμὸς εἶναι ἐπιστήμη; «Ἐχουμε δηλαδὴ ὑποθετικὰ μιὰ ἐπιστημονικὴ δπτικὴ ποὺ ἔξασταλμέζει ἐπιστημονικὴ ἐγκυρότητα, ἥρα ἀλλήθεια καὶ ἰδεολογικο-πολιτικὴ νομιμότητα, καὶ μιὰ ἀντεπιστημονικὴ δπτικὴ ποὺ παραποεῖ τὴν ἀλήθεια, ἥρα δὲν νομιμοποιεῖ τὶς ἰδεολογικο-πολιτικές της βάσεις, καὶ κατὰ συνέπεια τὴν ἐπαναστατικὴ ταχτικὴ ποὺ προτείνει. Κατὰ τὴν ἔννοια αὐτὴ λοιπὸν, γίνεται φανερὸ γιατὶ τὸ πρόβλημα εἶναι πολιτικό. Προσπάθεια οὐδετεροποίησής του μὲ τὸ πρόδρηχμα τῆς ἐπιστημονικῆς ἀντικειμενικότητας, θὰ σημαίνει αὐτόματα ἔξodo ἀπὸ τὸ χρόνο τῆς Μαρξιστικῆς προβληματικῆς, καὶ ἀστικοπίσηση τοῦ θέματος, ποὺ ἡδη προδίδει ἀστικές, ἥρα ἀντίπαλες, πολιτικές θέσεις. Ό τρόπος ποὺ συνδέεται τὸ θέμα αὐτὸ μὲ τὴ λειτουργία τοῦ ἴστορικοῦ χρόνου μέσα στὸ Μαρξιστικὸ συστῆμα τὸ δεῖν, εἶναι τὸ σημεῖο-κλειδὶ δύο σημίγουν ἡ θεωρία καὶ ἡ πολιτικὴ πράξη μέσα στὸ Μαρξισμό, μὲ τὶς ἐπιστημολογικές ἀρχές ποὺ προκαθορίζουν γενικά τὸ status φιλοσοφίας καὶ ἐπιστήμης, σύμφωνα μὲ τὸν παραδεγμένο τρόπο φιλοσοφικῆς ἔρευνας.

Διαμορφώνεται ἔτσι ἡ ἀκόλουθη ἐρμηνεία τοῦ Μαρξισμοῦ: ὃν δὲ Μαρξισμὸς εἶναι μιὰ φιλοσοφία η μιὰ θεωρία τῆς ἴστοριας, σημαίνει διὰ τί δέχεται μιὰ τελεολογία τῆς κοινωνικῆς ἔξελιξης μὲ ὑπερβατικὸ χαρακτήρα. Ή ἴστορια γίνεται τότε μιὰ

κατηγορία ούσιας, ἔνα λογικὸ ἐννοιολογικὸ κατεσκεύασμα ποὺ δόδηγει σὲ κάποια μεταφορικὴ τοῦ ἴστορικοῦ γίγνεσθαι. Ἐχουμε δηλαδὴ μιὰ ἴστορικη-ἰδεαλιστικὴ ἀντίληψη τῆς ἴστοριας δύος στὸν Χέγγελ, ἡ ὅποια ὑπάγει τὸ συγκεκριμένο ἴστορικο γίγνεσθαι σὲ μιὰ ἀρηρημένη ἀπόλυτα ούσια: ἡ ἀληθινὴ ἴστορια ἀποστεώνται σὲ κάποιο πνεῦμα ἢ νόημα τῆς ἴστοριας. Ἐπακολουθεῖ ἡ σύμπτυξη τοῦ ἴστορικοῦ χρόνου σ' ἔνα συνεχές φάσμα, ἔνα contínuum, διπού μέλλον, παρὸν καὶ παρελθόν εἶναι «στιγμές» στὴν διαδρομὴ π.χ. τοῦ πνεύματος πρὸς τὴν αὐτοολοκλήρωση καὶ τὸ αὐτοξέπερασμά του (ὅπως στὸν Χέγγελ) ἢ σὲ μιὰ θεωρία τῆς ἀνάκυκλησης (Vico) ἢ τῆς γέννησης καὶ τῆς φθορᾶς τῶν πολιτισμῶν (Spengler). Είναι τώρα αὐτονόητο διὰ τὸ ἴστορικὸ καὶ πολιτικὸ μῆνυμα μιᾶς τέτοιας ἴστορικης γνώμης θὰ ἡτανε ἡ μοιρολατία (φαταλισμὸς) καὶ ἡ ἐπόμενη ἄρνηση κάθε ἀγονιστικῆς πολιτικῆς πράξης. Τοῦτο εἶναι τὸ πρώτο σκέλος τοῦ ἴστορικοῦ διαβάσματος τοῦ Μαρξισμοῦ. Τὸ ἄλλο ἀφορᾶ τὸν ἀνθρωπισμό: νὰ βλέπεται δηλαδὴ ἡ ἴστορια σὰν τὸ ἴστορικὸ τῆς ἔξελιξης τοῦ δύντος ἢ τὸν κοινωνικῶν σχέσεων τῶν ἀτόμων. «Ἔτσι δόδηγούμαστε σὲ μιὰ ἰδεολογία τοῦ δύντος, μιὰ ὄντολογία, καὶ μιὰ ἔξατομίκευση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, ἀφοῦ ὑπόθετομε διὰ μπορεῖ νὰ μελετηθοῦν στὸ ἐπίπεδο τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων σχέσεων. Ἐπόμενο εἶναι, σὰν πολιτικὴ συνέπεια τῆς θέσης αὐτῆς, νὰ συγχέεται διὰ Μαρξισμὸς μὲ κάποιο ἀνθρωπιστικὸ δόγμα (τὸν ὑπότοπικὸ σοσιαλισμὸ ἢ τὴν ὑπάρχειστικὴ φιλοσοφία), ὅποτε ἡ συγκεκριμένη ἐπαναστατικὴ πολιτικὴ πράξη δὲν ἔχει νόημα. Ἀκολούθωντας αὐτὴ τὴ γραμμὴ σκέψης δὲν μπορεῖ νὰ περιμένει κανεὶς διὰ τὴν θεωρητικὴ ἔξεγερση τῶν μαζῶν ὃν λύσει τὸ ὄντολογικὸ πρόβλημα ἢ διὰ τὴν πολιτικὴ πράξη θὰ συντελέσει ἀποφασιστικά στὴ μεταβολὴ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων ποὺ ὑπάρχουν. Ἐτσι δὲ ἴστορικὴ ἀλλαγὴ ἔναντινεταις ἔξαρτημα τῆς τροχιᾶς τῶν ἀτόμων, καὶ κύριος συντελεστής της θεωρεῖται ἡ ὑποκειμενικὴ διάθεση ἢ θέληση, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ διερεύνηση τοῦ πραγματικοῦ «εἰναι» τοῦ ἀτόμου. Καὶ πάλι καταλήγουμε σὲ μιὰ τελείων ἰδεαλιστικὴ ἀντίληψη, μιὰ παραχράξη τοῦ Μαρξισμοῦ ποὺ δχι μόνο δὲν εἶναι θεωρητικὴ βάσιμη, ἀλλὰ κυρίως ἀφοπλίζει τὴ Μαρξιστικὴ θεωρία ἀπὸ τὸ ἐπαναστατικὸ τῆς δυναμικοῦ.

«Ἄν λοιπὸν θέλουμε νὰ πιστεύουμε πώς ὁ Μαρξισμὸς περιέχει μιὰ φιλοσοφία η μιὰ θεωρία τῆς ἴστοριας, θὰ πρέπει νὰ ἔξηγησουμε κατὰ τί διαφέρει ἀπὸ ἄλλες θεωρίες τῆς ἴστοριας. Καὶ πρότα-πρότα τί εἴναι μιὰ θεωρία τῆς ἴστοριας; «Οπως ἔξηγει ὁ Althusser: «καὶ νὰ βροῦμε τὸ μωστικὸ τῆς σύλληψης τῆς ἴστοριας μέσα στὸ δόποιο γίνεται ἀντικείμενο σκέψης τὸ 'γίγνεσθαι' μιᾶς κοινωνικῆς δόλτητας, πρέπει νὰ ζητήσουμε μὲ συνέπεια τὴ

δομή αυτής της κοινωνικής διάλογης.¹ "Αρα οι θεωρίες της ιστορίας δεν είναι φυσικές κι αύτονόητες δημιουργίες του άνθρωπου μυαλού, άλλα κοινωνικά έργα που υπάρχουν μέσα σ' δρισμένο τόπο και χρόνο, μέσα σ' δρισμένα συστήματα παραγωγής. Και βέβαια αύτό σημαίνει ότι δύο αυτονομισμένες διανοητικές διεργασίες κι άνθρωποι, τελικά μετέχουν του σποντικοδομήματος τους κοινωνικούς σχηματισμούς στον όποιον άνηκουν. Δηλαδή, τουλάχιστο στη γενεσιονήργο φάση τους έχουν απολογιστικό και, σ' ευρύτερη έννοια, ταξικό χαρακτήρα. Επομένως ο ιστορικός χρόνος των διαφόρων θεωριών της ιστορίας είναι και διατομικός χρόνος της οίκονομικής-ταξικής τους βάσης, αντίθετα άπο τὸν ισχυρισμό τοῦ Althusser ὁ ὀποῖος πράντοντας τὴν ἰδέα τῆς αὐτονομίας ὡς τὰ ἄκρα μιλάει για «σχετική αὐτονομία και πολλαπλότητα ιστορικῶν χρόνων στὰ διάφορα ἐπίπεδα τῆς ὑπέρδομης».² Δεχόμενοι λοιπόν δι τοι θεωρίες για τὸ ιστορικό γίγνεσθαι έχουν ταξικό και ίδεολογικό—με τὴν έννοια τῆς ἀπολογίας—χαρακτήρα, αντιταμβανόμαστε δι τοι σὲ τελική ἀνάλυση συμμετέχουν στὸ οίκονομικὸ παιχνίδι με τὴν προσπάθειά τους να παραστήσουν «φυσικό» κι «αὐτονόητο» ἔνα σύστημα ή μιὰ τάξη πραγμάτων που κάθε ἄλλο παρὰ τέτοια είναι. Ο ιστορικιστικός τους χαρακτήρας λοιπόν πραγματοποιεῖ μιὰ μεταθεσή στὸ μεταφυσικὸ πεδίο συγκεκριμένων προβλημάτων, ἐνδικάζει δικαιούστη δικαιωμάτων προβάλλει σάν οὐτοπική ἡ ζάντεται σὲ κάποιο ἀρίστο «ελλήρωμα» τῆς οὐδίας τῆς ιστορίας.

Ο ιστορικός χρόνος στὶς ίδεαλιστικὲς θεωρίες τῆς ιστορίας λειτουργεῖ μονοδιάστατα. Υπάρχει διαχρονικά σὲ ἀνάφορά μὲ κάποιο σημεῖο στὸ χρόνο. Ἀποκολλάτε ἀπὸ τὸ σύγχρονο, τὸ ιστορικὰ δεδομένη, γιατὶ αὐτὸς ἀκριβῶς είναι ὁ στόχος του: νὰ ξεπεράσει τὸ παρόν διαλύνοντας τὸ σ' ἔνα παρελθόν και σ' ἔνα μέλλον ποὺ κι αὐτὰ ὑπάρχουν ἔξω ἀπὸ κάθε συγκεκριμένη ἀνθρώπινη γνώση. Η ἀνθρώπινη ιστορία ἀνήκει σ' ἔνα "Ον", μιὰ Ιδέα, μιὰ Οὐδία, ποὺ είναι κτήματα τῆς ἀνθρώποτητας, υπάρχουν στὸν καθένα, και ἄρα σὲ κανένα. Μὲ τὴ λογικὴ αὐτὴ φτάνει τὸ νομοτελειακὸ ίδεαλιστικὸ σχῆμα τοῦ Χέγγελ, ν' ἀποδέχεται τὸ στυγὸν πρωτικὸ κατεστόμενο και νὰ δῆγει σ' ἀδιέξοδο τὴν ἔρευνα γιὰ γνῶση και ἀλλαγὴ. Στὸ σημεῖο αὐτὸς ὁ ιστορικός λόγος είναι καιρίως φιλοσοφικὸς λόγος, και πρέπει νὰ μιλᾶμε γιὰ μιὰ προϊστορία τῆς ἐπιστήμης τῆς ιστορίας, ἀφοῦ ἐπιστημολογικὲς προύποθεσεις τῆς ιστορικῆς ἐρμηνείας γίνονται συγκεκριμένες παραδοσιακὲς θέσεις τῆς φιλοσοφίας, κι ἀφοῦ στὸ στάδιο αὐτὸς δὲν είναι κὰν ξεκαθαρισμένο τὸ ἀντικείμενο τῆς ιστορικῆς ἀνάλυσης: ή ιστορία

1. Althusser: *Lire le Capital*, Tome I, σελ. 120, Maspéro, 1973.

2. Althusser: *Lire le Capital*, Tome I, σελ. 124-25, Maspéro, 1973.

προεκτείνει μιὰ μεταφυσικὴ ὄντοτολογία η παίζει ἀποδεικτικὸ ρόλο σ' δρισμένες φιλοσοφικὲς γνωστιολογικὲς θέσεις. Αὐτὸς δὲν σημαίνει πώς ἔξελικτικὰ θεωρία τῆς ιστορίας και φιλοσοφία ταυτίζονται. Εἶναι λογικὸ νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι είναι σχετικὰ αὐτόνομα ἐπίπεδα θεωρητικῆς πρακτικῆς. "Ομως, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν συμμετοχὴν τους σὰν μέρη τῆς ὑπερδομῆς στοὺς διάφορους κοινωνικοὺς σχηματισμοὺς, ἔξελισσονται και σὰν βίοι παράλληλοι και ἀλληλοεπιδροῦν.

Μὲ βάση λοιπὸν αὐτὸς ποὺ ὡς τώρα ἔχει ἐννοηθεῖ μὲ τὸν δρό θεωρία τῆς ιστορίας, εἶναι εὔκολο νὰ ἐκτιμήσει κανεὶς τὴν πολεμικὴ ποὺ μπορεῖ νὰ προκαλέσει ἔνας ἴσχυρισμός δι τὸ Μαρξισμός εἶναι μιὰ θεωρία τῆς ιστορίας και ὡς ἔνα σημεῖο μιὰ φιλοσοφικὴ προδιάθεση, ἀν δχι συγκροτημένο φιλοσοφικὸ σύστημα. Ο κίνδυνος τοῦ ἴδεαλιστησμοῦ και τοῦ ιστορικισμοῦ δὲν ἔξορκίζεται εὔκολα μὲ τὴ διεβίωση πῶς δι τὸ Μαρξισμός διαφέρει ἀπὸ τὶς ἄλλες θεωρίες τῆς ιστορίας. Η ἀνεστραμμένη διαλεχτικὴ τῆς ιστορίας τοῦ Χέγγελ εἶναι μιὰ ἀρκετά φοβερὴ προσποτικὴ γιὰ τὸν θεωρητικοὺς Μαρξιστές. "Αλλά, παρ' ὅτι αὐτὸς, δι Γκράμσι δονομάζει τὸ Μαρξισμὸ φιλοσοφία τῆς πράξης" και δι Λουκάντς προλεταριακὴ φιλοσοφία», ἐνδικάζει δι τὸν στεγανὸ διαχωρισμὸ τῆς ἐπιστημολογικῆς τομῆς δέχεται πῶς εἶναι «θεωρία τῆς ιστορίας» μὲ τὴν έννοια τῆς ιστορικῆς διαδοχῆς τῶν κοινωνικῶν δομῶν, χωρὶς δμως νὰ κατονομάζει ποτὲ τὴν κινητήρια δόναμη ποὺ είναι καθοριστικὴ μέσα σ' αὐτὸς ποὺ λέμε δομῆ.

Τελικά λοιπὸν είναι κανεὶς ὑποχρεωμένος νὰ ξαναγυρίσει στὴν ἀρχικὴ τὸν ἐρθότηση: μπορεῖ μιὰ θεωρία τῆς ιστορίας νὰ είναι ιστορικὰ ἐναργής πρὸς τὸν ιστορικὸ χρόνο τὸν δρόπον διαινέναι και ταυτόχρονα νὰ δίνει μιὰ γενικὴ ἐρμηνεία τοῦ ιστορικοῦ γίγνεσθαι, ἄρα νὰ ὑπάρχει διαχρονικά; Ποιὰ ἐγγύηση ὑπάρχει δι τὸ φιλοσοφία τῆς πράξης δὲν είναι μιὰ ίδεαλιστικὴ—και μάλιστα ἐσενσιαλιστικὴ—ιστορικὴ ἐρμηνεία, δι ποὺ η «πράξη» θὰ παίξει κάποτε τὸ ρόλο ἀπόλυτης κατηγορίας, η δι τοι ἀντὶ γιὰ φιλοσοφία θὰ ἔχουμε ἔνα φιλοσοφικὸ παιχνίδι γιὰ λόγους πραγματικούς, ποὺ εὔκολα θὰ σηκώσει δι τὸ βάρος τοῦ φορτώσει κανεὶς; "Υστερά, δὲν και δι όρος προλεταριακὴ φιλοσοφία" εἶναι τουλάχιστον ιστορικὰ σωστός, είναι δυνατὸ νὰ καθοριστεῖ μιὰ φιλοσοφία ἀπὸ τὸ φορέα της; Η αὐτοσυνείδηση τῆς ἐργατικῆς τάξης ποὺ ἔχει ἀναπτύξει διεξοδικὰ δι Λουκάντς δὲν ταυτίζεται μὲ ἔνα ἀπλὸ ἐπαναστατικὸ δρμέμφιτο. Και τότε προκύπτει η ἀνάγκη νὰ μιλήσει κανεὶς γιὰ εἰσαγωγὴ τῆς φιλοσοφίας στὸ χρόνο τοῦ προλεταριάτου, και δχι ἀντίστροφα, ἀν δέλει νὰ γνωρίσει τὸ περιεχόμενο τῆς ἔρευνάς της. Η προστήλωση πάλι στὴν ἐνότητα τῆς δομῆς μὲ τοὺς διάφορους συσχετισμοὺς τῶν πάντα σχετικὰ αὐτόνομων ἐπιπέδων της, ισορροπεῖ και

σχεδόν ίκανοποιεῖ πολλά ἐρωτήματα, καταργεῖ δύμως τὸν ζωτικὰ ἀπαραίτητο παράγοντα τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ ἔχομε διαλεχτικὴ σχέση χωρὶς ὄντισμό. Γιατὶ πιὰ σ' ἔνα τέτοιο ἐπίπεδο ἀφάρεστης, «δομῆ» δὲν εἶναι παρὰ κάτι καταχρηστικό και συμβολικά ὑλικό.

Μὲ τὶς τρεῖς αὐτὲς ἐκδοχές ἔπειράσματος τοῦ προβλήματος αὐτοῦ, Ἰωσᾶς τοῦ πιὸ σημαντικοῦ καὶ δύσκολου στὴ Μαρξιστικὴ θεωρία, συνδέονται καὶ ἀντίστοιχα πολιτικά σχήματα ἐφαρμογῆς του. Γενικά πρέπει κανεὶς ἐδῶ νὰ υἱοθετεῖ μιὰ προοπτικὴ ποὺ νὰ θεμελιώνεται στὴ βάση τῆς ἐνότητας θεωρίας καὶ πράξης μέσα στὴ Μαρξιστικὴ θεωρία καὶ πολιτικὴ σκέψη. «Ἐτοι στὴν προσπάθεια κατανόησης τῆς ιστορικῆς ἐξέλιξης τῆς ἐρμηνείας τοῦ Μαρξισμοῦ, ἡ διαλεχτικὴ σχέση κοινωνικοπολιτικῆς ιστορίας καὶ θεωρίας πρέπει νὰ ἐπεκτείνεται στὴ διαλεχτικὴ σχέση ἰδεολογίας καὶ πολιτικοῦ κόμματος.» Ἐπειδὴ τὸ θέμα τῆς συνέπειας στὶς ἀρχές τοῦ Μαρξισμοῦ εἶναι ἔξαιρετικα πολύπλοκο, χρειάζεται προσοχὴ στὴ χρήση δροῦν δύως ρεφορμισμός, ρελατιβισμὸς κλπ. «Ἐδῶ δημος βρίσκεται ἡ ζωντανὴ διάσταση τοῦ προβλήματος τοῦ ιστορικοῦ χρόνου: στὸ εἶδος καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ συγχειτισμοῦ ποὺ θὰ προκύψει σὲ μιὰ δοσμένη ιστορικὰ στιγμὴ ἀνάμεσα στὴν ἐπαναστατικὴ ταξικὴ δράση τοῦ προλεταριάτου καὶ τὶς ἀνασχετικές δυνάμεις ποὺ ὑπάρχουν μέσα σ' ἔνα δοσμένο παραγωγικὸ σύστημα.» Αναγκαστικά ἡ γενίκευση τοῦ ιστορικοῦ γίγνενθει, ή νομοτέλεια ποὺ διπάρχει καὶ ποὺ λειτουργεῖ σάν δραμα, ὑπόκειται σὲ μιὰ σιμίλευση ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ προβλεφετεῖ, ἀφοῦ εἶναι ἔργο πολλῶν συντελεστῶν, μπορεῖ δημος νὰ κατανοηθεῖ ὑπερέωτερα, ἀφοῦ προσδιορίσουμε καὶ τὸ ρόλο ποὺ παίζει τὸ κόμμα κάθε φορά στὴ διαμόρφωση τῆς ἐπαναστατικῆς ιδεολογίας μέσα ἀπὸ τὸν δύκο τῆς ἐπαναστατικῆς θεωρίας.

Στὴν περίπτωση τοῦ Γκράμσι, ἡ φιλοσοφία τῆς πράξης ξεκινάει σάν ἀντίδραση στὸν οἰκονομισμὸ τῆς Β' Διεθνοῦς. Τοποθετεῖ τὴν ἐπαναστατικὴ λαϊκὴ πράξη στὸ ἐπίκεντρο σύμφωνα μὲ τὸ ἀθρομητιστικὸ βολονταριστικὸ πνεῦμα τῆς Ρόζας Λούζεμπουργκ, κι ἀκόμη τοῦ 1905. «Ἡ ίδια ἐρμηνεία βλέπουμε νὰ καταλήγει, στὴ δεκαετία 50-60, σὲ μιὰ στεγνὴ ιδεολογικὴ κομματικοπόληση ποὺ δίνει τὸ χρῆσμα τῆς νομιμότητας σὲ κάθε πολιτικὸ ἐλιγμὸ τοῦ κόμματος. Κι ἀδότ, γιατὶ ἡ φιλοσοφία τῆς πράξης, ἀφήνοντας τὴν φιλοσοφία καὶ μπαίνοντας στὴν ιδεολογία μέσα ἀπὸ τὴν κομματικὴ σταλινοποίηση καὶ τὸ μονοπόλιο τῆς Μαρξιστικῆς δρθοδοξίας, γνωρίζει μιὰ μόνον «πράξη»: τὴν «πράξη» τοῦ κόμματος καὶ τὸν πολιτικὸ ἄγνωμα του. Καὶ ἡ αὐτοσυνείδηση τῆς ἐργατικῆς τάξης τοῦ Λουκάτες τὰ ίδια ιστορικά κίνητρα ἔχει: τὴν ἀποφυγὴν ἐνὸς στενύ ματεριαλιστικοῦ πνεύματος—ποὺ στὴν ἀκραία μορφὴ του ἀγγίζει τὸν οἰκονομισμό—καὶ τὴν προ-

βολὴ τῆς κριτικῆς ταξικὰ συνείδησης τοῦ προλεταριάτου, ἔχει ἀπὸ τὰ καθοριστικὰ δρια ἐνὸς κόμματος ποὺ μὲ τελείως γιακωβινιστικὴ νοοτροπία θέλει νὰ ἔχει τὴν ἀποκλειστικότητα διαμόρφωσης τῆς συνείδησης αὐτῆς. «Ἐτοι μέσα στὰ ιστορικὰ πλαίσια τῆς μεταεπαναστατικῆς Οὐγγαρίας (μετὰ τὸ 1919), ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ παίρνει ὑπερεπαναστατικὸ τόνο, γιά νὰ πέσει δημος ἥταν φυσικὸ στὸ ἄλλο ἄκρο μετά τὸ δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, κι αὐτὸ δχι μόνο γιά τοὺς σοβιετικοὺς Μαρξιστές. Δὲν εἶναι μιὰ τρομακτικὴ σὲ συνέπειες ἐλάττωση τοῦ ἐπαναστατικοῦ δυναμισμοῦ τοῦ Μαρξισμοῦ νὰ ἐκλαμβάνεται τὸ ίσως συμπτωματικό, ἴσως τυχαίο, σὰν ὁ κύριος δείκτης ἐπαναστατικότητας; «Ἄν ὑποτεθεῖ πώς ἡ διαλεχτικὰ μορφοποιημένη συνείδηση τῆς ἐργατικῆς τάξης καθορίζει αὐτόματα τὸ κίνημα, δὲν δηδογμάστε ἔτσι σ' ἔναν χωρὶς προγόνυμνο φαταλισμό; Εἶναι ἄραγε δοσμένη αὐτὴ ἡ συνείδηση, ἀλλά, κι ἂν εἶναι, ἡ ιστορία της συμπίπτει ἀπόλυτα μὲ τὴν ιστορία τοῦ Μαρξιστικοῦ κινήματος;» Έτοι, ἀντὶ γιὰ τὸν οἰκονομισμὸ τοῦ κόμματος ἔχουμε τὸν «οἰκονομισμό» τῆς ἐργατικῆς συνείδησης. «Ἄντι νὰ ἔπειράσουμε τὸ πρόβλημα, τὸ μεταθέτουμε σὲ κάτι τὸ δρόμο ἀπὸ τὴ φύση του δεσμευεται ἀπό μιὰ συγκεκριμένη ιστορικότητα.

Ο «Ἀλτουσέρ ξεκινάει τὴν ἐρμηνεία του μὲ τὴν ἀπόφαση νὰ διαχωρίσει ἀπόλυτα τὸ πρώτῳ φιλοσοφικὸ-χειργελιανὸ ἀπὸ τὸ μεταγενέστερο οἰκονομικὸ-ἐπιστημονικὸ ἔργο τοῦ Μάρξ, εἰσάγοντας τὴν ἔννοια τῆς «ἐπιστημολογικῆς τομῆς» παρέμνη ἀπὸ τὸν Gaston Bachelard: ἡ προβληματικὴ τῆς πρώτης φάσης τοῦ Μαρξιστικοῦ ἔργου διαχωρίζεται πλήρως ἀπὸ τὴν προβληματικὴ τῆς δεύτερης φάσης. Η πρώτη φάση θεωρεῖται «ἀδεολογική» μὲ τὴν ἔννοια ἐνὸς ἀπολογητικοῦ πνευματικοῦ ἔργου ποὺ ἀκόμη ἀπήχει θεσμοποιημένες ιδεαλιστικὲς θέσεις, ποὺ θεωροῦνται αὐτονόητες μέσα σ' ἔνα δοσμένο σύστημα ἡ ἐπίζοδη στὸ συστήματος ἔχοντας κάνει παράδοση στὴ σκέψη. Εἶναι δηλαδὴ ἔνας μόθος ἀπὸ τὸν δρόμο βγαίνει δ Μάρξ, δταν γνωρίσει τὸ ἔργο τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας. Σχηματικά οἱ δύο αὐτές προβληματικὲς ἀντιτοιχίες στὴ σκέψη τοῦ «Ἀλτουσέρ στὴ γνωστολογικὴ διάκριση «ἀντικείμενον τῆς γνώσης» καὶ «πραγματικὸ ἀντικείμενον». Τὸ ἔργο τοῦ «νεαροῦ Μάρξ» εἶναι μὲν πραγματικό, ἀλλά σὰν πραγματικότητα μέσα στὴ σκέψη δρούει καὶ μόνο εἶναι ἔγκυρο σὰν γνωστικὸ ἀντικείμενο. Η ἀλήθεια τοῦ δρόμου συντρίβεται μέσα στὴν πραγματικότητα τῆς ιστορικῆς ἀλήθειας.» Αντίθετα, τὸ δρόμο ἔργο τοῦ Μάρξ ξεκόβοντας ἀπὸ τὸν ιδεαλισμὸ καὶ τὴ μυθολογία εἶναι πραγματικὸ ὃς πρὸς τὴ μετάθεση τῆς δυνατότητας νὰ συλλάβουμε τὴν ἀλήθεια σ' ἔναν τελείως διαφορετικὸ χρόνο, μιὰ νέαν προβληματική. «Ἐτοι λοιπὸν ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔχει σχέση μὲ μιὰ φιλοσοφία τῆς ιστορίας, μὲ μιὰ ίσως θεωρία τοῦ «ἄποξεν-

μένου καὶ ἀντικειμενικοποιημένου δυντος», μὲ μιὰ τελεολογία τοῦ ίστορικοῦ γίγνεσθαι. «Ολ' αὐτά εἶναι ίδεαλιστικά προβλήματα πρὸς λύση ποὺ μιὰ ἐπιστημονικὴ διάνοια δὲν θέτει ποτὲ στὸ έωτό της. Δὲν εἶναι δυνατὸ νῦ ταυτιστεῖ τὸ ἐπιστημονικὸ μὲ τὸ ίδεολογικό, τὸ σύγχρονο μὲ τὸ διαχρονικό.

Άλλὰ αὐτὸ εἶναι μιὰ τεράστια παραδοξολογία. Στὸ Κεφάλαιο ἀκριβῶς μιλάει δὲ Μάρκς γιὰ τὸν «οἰκονομικὸ νόμο κίνησης τῆς σύγχρονης κοινωνίας» καὶ γιὰ τὴν ἔξελιξη τῶν οἰκονομικῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν σᾶν φυσικοϊστορικὸ προτόσες. Καὶ ἀν τογίζει τὴ σημασία τῆς ἀφάριστης στὴν ἐπιστημονικὴ δουλειά, εἶναι γνωστὸ διτὶ δὲ πρῶτος τόμος τοῦ Κεφαλαίου εἶναι ἀφιερωμένος στὴν ἔκθεση ἐμπειρικῶν στοιχείων ποὺ ρίχνουν φῶς στὴν κατάσταση τοῦ καπιταλισμοῦ στὴν Ἀγγλία, ὅπου τὸ ίδεολογικὸ καὶ ἐμπειρικὸ στοιχεῖο δὲν παύει νῦ εἶναι παρὸν καὶ σ' ἔνα ἔργο καθαρὸ ἐπιστημονικό. «Εχοντας ἐπίγνωση τῆς ἀντίφασης αὐτῆς καὶ ταυτόχρονα ριγμένος στὴν προσπάθεια αὐτοφυῆς ίστορικιστικῶν καὶ ἀνθρωπολογικῶν, δὲν γίνεται ποὺ ἀλτουσέρ κρατάει τὴν ἔννοια μιᾶς Μαρξιστικῆς φιλοσοφίας ποὺ ίσοδυναμεῖ μὲ «καὶ θεωρία τῆς διαφοροποιητικῆς φύσης καὶ τῆς ίστοριας τῶν θεωρητικῶν σχηματισμῶν, δηλαδὴ μὲ μιὰ θεωρία τῆς ίστοριας τῆς ἐπιστημολογίας».² Ή φιλοσοφία αὐτῆς, ποὺ μόνον ὑπαινικικὰ δίνεται μέσα στὸ Μαρξισμό (πρέπει νὰ γίνεται τὸ ἀντικείμενο ίδιαιτέρως ἐπεξεργασίας), εἶναι γιὰ τὰ τὸν Ἀλτουσέρ ταυτόχρονα καὶ μιὰ ἐπιστήμη τῆς ίστοριας. Τοῦτο δῆμος σημαίνει ταύτιση τοῦ ἀντικειμένου τῆς γνώσης μὲ τὸ πραγματικὸ ἀντικείμενο (οbject de connaissance καὶ object réel), πράγμα ποὺ εἶναι ἀντίθετο τὴν ἐπιστημολογική του θέση. Βλέπε τότε τὸ Μαρξισμὸ σᾶν μιὰ φιλοσοφία ποὺ ἡ ίδιαιτερότητά της καὶ ἡ ἐπιστημολογική της προϋπόθεση συνίσταται στὸ νῦ διακρίνει μέσου στὴν ἴδια της τὴν προβληματικὴ τὴ διαφορὰ ἐπιστήμης καὶ ίδεολογίας, καὶ ποὺ λειτουργεῖ ταυτόχρονα σᾶν ἐπιστήμη καὶ ίδεολογία. Άλλὰ δὲ χειρισμός αὐτὸς δὲν μπορεῖ νῦ γίνει ἔξω ἀπὸ τὸ χώρο τῆς φιλοσοφίας, καὶ μάλιστα μιᾶς φιλοσοφίας μὲ θετικιστικὴ καταγωγή. Γενικά, ἡ τακτοποίηση αὐτῆς εἶναι πολὺ ὠφαίσι γιὰ νῦ εἶναι πιθανή.

«Αν δὲν θέλει κανεὶς ν' ἀποφύγει μιὰ τελείως ἐμπειρικὴ ἐρμηνεία, κάνοντας τὸ Μαρξισμὸ ἔνα χρονικὸ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου τοῦ καπιταλισμοῦ, κι ἀν θέλει νῦ ἀφαρμόσει μιὰ στοιχειώδη μαρξιστικὴ ἐρμηνεία πάνω στὰ φαινομενικά ἀντιφατικά του σημεῖα, πρέπει νῦ παραδεχεῖται τὰ λεγόμενα τοῦ ίδιου τοῦ Μάρκς γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ τὸ μεθοδολογία. Ἐπιστήμη τῆς ίστοριας χωρὶς πραγματικὸ ίστορικά

1. Marx: *Critique of the Political Economy*, σελ. 425, Pelican Edition.
2. Althusser: *Pour Marx*, σελ. 39 (Pelican Ed.).

νποκείμενο, τὴν ἀστικὴ κοινωνία, δὲν εἶναι δυνατή. Άλλὰ τὸ ίδιο ἀδύνατη εἶναι χωρὶς ἔννοιες, ποὺ δὲν εἶναι μεγέθη ἐμπειρικὰ δοσμένα, οὔτε κατοχυρωμένα ἀπὸ τὴν τρέχουσα λογική. Άλλὰ ἄλλατα τοῦ νοῦ, ἀφιερέσεις, ποὺ βέβαια προϋποθέτουν κάτι. «Η μιὰ ἀξιολογικὴ ιεράρχηση τῶν κοινωνικῶν δομῶν μέσα στὴν ίστορία ἡ μιὰ θεωρία τῆς κοινωνικῆς δομῆς μὲ βάση πάλι μιὰ ιεράρχηση τοῦ τί εἶναι σημαντικὸ καὶ τί όχι. Τὸ διπλὸ ἄλλα φυσικὸ ἀπὸ παιχνίδι τοῦ χρόνου πάνω στὴν παραγωγὴ τῆς γνώσης εἶναι ποὺ ἀρνεῖται νῦ δεχτεῖ Ἀλτουσέρ. Κι ἐνδο στὸ θεωρητικὸ ἐπίπεδο δὲν δίνει ποτὲ μιὰ συγκεκριμένη ἀπάντηση, στὸ ἐπίπεδο τῆς πολιτικῆς ίδεολογίας μὲ τὴν υποτίμηση τοῦ οἰκονομικοῦ παράγοντα ἀρχῆς καὶ τὴν ἀντικατάσταση του με τὴ «δομῆ», μετατρέπει τὴν πάλι τῶν τάξεων σὲ πολιτικὸ φαινόμενο ποὺ διεξάγεται σ' ἔνα αὐτόνομο πολιτικὸ ἐπίπεδο. «Αγ υποτεθεῖ διτὶ ἔτσι ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν ἐμπειρισμὸ καὶ τὸν ίδεαλισμὸ τῶν ίστορικιστικῶν ἐρμηνευτῶν τοῦ Μάρκς (πράγμα ποὺ τελικὰ δὲν γίνεται), ἀφοπλίζει δομῆς τὸ Μαρξισμὸ ἀπὸ τὸ ἐπαναστατικό φίλοντα. Κατορθώνει νῦ ἔχουν γιὰ τὸ ἐπαναστατικό κίνημα. Κατορθώνει νῦ ἀποχωρίσει ἔτσι μιὰ Μαρξιστικὴ ἐπιστημονικὴ ἀνάλυση ἀπὸ τὴν ίστορικὴ πράξη ποὺ κανονικὰ πρέπει νῦ τὴν τροφοδοτεῖ, κι αὐτὸ δχι μόνο γιὰ λόγους μεθοδολογίας, ἀλλὰ σᾶν προϊὸν τῆς ίδιας τῆς ἀνάλυσης. Σύμφωνα μὲ τὰ δεδομένα αὐτὰ, δὲ ὡς μποροῦσε κανεὶς νὰ ισχυριστεῖ διτὶ «ἡ κρίση τοῦ καπιταλισμοῦ βρίσκεται αἰκόμη στὰ προστάδια της».

Περίτον στὸν ίδιο χώρο κινεῖται καὶ μιὰ ἄλλη μέθοδος ἐρμηνείας τοῦ Μαρξισμοῦ καὶ ίδιαιτέρω τοῦ ίστορικοῦ τοῦ χρόνου, ποὺ συνδέεται μὲ τὸ φιλοσοφικὸ ρεῦμα τοῦ λογικοῦ ποζίτιβισμοῦ. Τὸ πρόβλημα εἶναι πάλι τὸ ίδιο: φιλοσοφία ἡ ἐπιστήμη, διαλεγχικὸς διλογισμὸς ἡ ίστορικὸς ύλισμός. Κινούμενοι οἱ διποδοὶ τῆς ἀπὸ μιὰ θετική πίστη στὴ δύνατότητα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς λογικῆς της φάτνουν στὸ σημεῖο νὰ ἀρνοῦνται τὴν υπαρξὴ ίστορικῆς καὶ κοινωνιολογικῆς ἐπιστήμης: «δὲν ὑπάρχει πραγματικὸ ἀντικείμενο «ίστορία», ἡ ἀντίληψη διτὶ ὑπάρχει μιὰ πραγματικὴ ίστορία εἶναι προϊὸν τοῦ ἐμπειρισμοῦ».³ «Ἔτσι κάνοντας ἔνα βῆμα ἀκόμη πιὸ πέρα ἀπὸ τὸν Ἀλτουσέρ πρὸς τὴν ἀνάρτηση τῆς πραγματικότητας τοῦ «πραγματικοῦ ἀντικειμένου»: ὁ Μαρξισμὸς δὲν εἶναι ἐπιστήμη τῆς ίστορίας γιατὶ δὲν ἔχει ἀντικείμενο, καὶ φυσικὰ οὔτε λόγος νῦ γίνεται γιὰ θεωρία τῆς ίστορίας ἡ φιλοσοφία. Τί εἶναι τότε ὁ Μαρξισμός; «Ἐνα σύστημα ἔννοιῶν, μιὰ μέθοδος γιὰ ἀνάλυση, μιὰ θεωρία. Υπάρχουν γενικές ἔννοιες ποὺ γεννοῦν δευτερεύουσες ἔννοιες, πάντα στὸ χώρο τῆς ἀφαίρεσης. «Οἱ ἔννοιες δημιουρ-

3. Hirst and Hindess: *Pre-Capitalist Modes of Production*, σελ. 317 (Routledge and Kegan Paul).

γοῦνται καὶ ὑπάρχουν μέσος στὴ γνῶση. Δέν ἔλαττονονται οὐτε ἐξάγονται ἀπὸ ὁποιοδήποτε συνδυασμό, 'δοσμένων', 'ἄλληθινῶν' συνθηκῶν.¹ Η ἐπεξεργασία τῶν ἐννοιῶν ἐπιβεβαιώνεται ἢ διαψεύδεται ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν τους συνοχὴν καὶ τὴ συνέπεια τους μέσου στὴν ἰδιαίτερη προβληματικὴ τῆς Μαρξιστικῆς θεωρίας. Καμμιά ἀναφορά σὲ δοσμένες καταστάσεις δὲν μπορεῖ νὰ τὶς ἀξιολογήσῃ: τὰ γεγονότα δὲν δίνονται, κατασκευάζονται μέσος ἀπὸ θεωρητικὲς πρακτικὲς τοῦ νοῦ. Ἡ χρονικότητα δικαῖος ποὺ τονίζει δὲ Μάρκς δὲ μπορεῖ νὰ ἐγκαταλείπθει ἔτσι εὔκολα. Γίνεται ἀποδεκτὸ δῆτι: «ὁ κοινωνικὸς σχηματισμὸς πρέπει νὰ ἀναλυθεῖ σὲ ἀναφορά πρὸς μιὰ καθορισμένη ὑλικὴ αἰτιότητα, διόπου ἀληθινές σχέσεις προξενοῦν δρισμένα συγκεκριμένα ἀποτελέσματα»,² καὶ δὲ οὐσιαστικὸς ρόλος τοῦ ταξικοῦ ἀγάνωνα ἀναγνωρίζεται σὰν ὁ βασικὸς παράγοντας ἀναπαραγωγῆς ἢ μεταβολῆς ἐνὸς κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ. Γι' αὐτὸν «ὁ Μαρξισμὸς ἐπιμένει στὴν ἀναγκαιότητα μιᾶς συγκεκριμένης (concrete) ἀνάλυσης τῆς τρέχουσας κατάστασης».³ Ἀλλὰ ἡ τρέχουσα κατάσταση εἶναι πλασματικὴ καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ ταξικοῦ ἀγάνωνα σὲ κάθε ἵστορικὴ φάση δὲν ὑπάρχει, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει καὶ ἵστορια. Μπαίνουμε δηλαδὴ σ' ἔνα φαῦλο κύκλῳ, διόπου οἱ ἔννοιες ἀξιολογούντων καὶ ἐπιβεβαιώνοντων ἥδη ἄλλες ἔννοιες, καὶ διόπου ἡ αἰτιότητα παίζει διακοσμητικὸ ρόλο ἀφοῦ τῆς ἀρνοῦνται τὴν ἵστορικὴν τῆς ὑπόστασην. Κατορθώνεται ἡ ταύτιση πραγματικοῦ ἀντικειμένου καὶ ἀντικειμένου γνώσης με τὴν ἰσπέδωση τῆς δυνατότητας νὰ ὑπάρξει ποτὲ γνώση ἔξω ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν γνωστικὴ λειτουργία: ἀλλὰ ἔτσι οἱ ἔννοιες ὑπάρχουν ἰδεαλιστικὰ σὰν ἀπόλυτες κι αὐθαίρετες λογικές κατηγορίες που καθορίζουν οἱ ἴδιες τοὺς κανόνες τῆς λειτουργίας τους. Κατὰ τί τότε διαφέρει ἡ ἀστικὴ πολιτικὴ οἰκονομία ἀπὸ τὴν πολιτικὴ οἰκονομία τοῦ Μαρξισμοῦ; Μέσα στὴ δική της προβληματικὴ θά μποροῦσε σίγουρα νὰ φτάσει σὲ θαυμαστὴ λογικὴ συνέπεια καὶ συνοχὴν. Τί εἰναι ἔκεινο ποὺ ἐπιβάλλει τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴ μιὰ προβληματικὴ στὴν ἄλλη, κι ἀπὸ τὸν ἔνα κοινωνικὸ σχηματισμὸ στὸν ἄλλο; Δὲν πρέπει ν' ἀναγνωρίσουμε τὴν ὑπαρκὴ κριτήριων γιὰ τὰ ὅποια ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνάλυση δὲν μπορεῖ νὰ δώσει ἐπαρκὴ ἐξήγηση, μπορεῖ δικαῖος νὰ τὰ φωτίσει; Στὸ Μαρξισμὸν ἀναγνωρίζεται ἔνα νομοτελειακό, τελεολογικὸ σχῆμα «ποὺ δὲν μπορεῖ οὐτε νὰ ὑπερπληρήσει οὐτε νὰ καταργήσει μὲ διατάγματα φυσικές φάσεις τῆς ἀνάπτυξης του, μπορεῖ δικαῖος

ν' ἀπαλύνῃ τοὺς πόνους τοῦ τοκετοῦ».⁴ Μέσα σὲ μιὰ ἐρμηνεία σὰν κι αὐτὴν δικαῖος δικαῖος γίνεται κάτιο στατικό, μεταβάλλεται σὲ δργανό τῆς ἀνάλυσης. Πρός τι; Ἰσως τὴν ἐρμηνεία τῆς σύγχρονης φάσης τοῦ καπιταλισμοῦ. Γιατὶ δικαῖος πρέπει νὰ γίνεται αὐτό, γιατὶ ἡ πάλη τῶν τάξεων ἔχει σημασία;

Στὴ Φτώχεια τῆς Φιλοσοφίας ὁ Μάρκς λέει δῆτι δοῦ τὸ προλεταριάτο δὲν ἔχει ἀποκτήσει ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένη ταξικὴ συνείδηση, χρειάζεται τοὺς θεωρητικοὺς του. Τότε αὐτοὶ μοιάζουν μὲ οὐτοποιέστες ποὺ «έπινουν συστήματα καὶ ψάχνουν μὲ πόνος νὰ ξανανιώσουν τὴν ἐπιστήμη». Ἀλλὰ στὸ μέτρο ποὺ ἡ ἱστορία προχώραε μπροστά καὶ μαζὶ μὲ αὐτὴν ὁ ἀγώνας τοῦ προλεταριάτου παίρνει καθαρότερες γραμμές, δὲ χρειάζεται πιὰ ν' ἀναζητοῦν τὴν ἐπιστήμη στὸ μναδὸ τους».⁵ Παραφράζοντας τὸν Χέγγελ ποὺ ἔλεγε πόνος «δὴλ ἡ μεταφυσικὴ μπορεῖ νὰ ἀθροιστεῖ στὴ μέθοδο», ὁ Μάρκς λέει: «Ἄν οι κανεὶς βρίσκει στὶς λογικές κατηγορίες τὴν ὑπόσταση διῶν τῶν πραγμάτων, φαντάζεται πόνος ἔχει βρεῖ στὴ λογικὴ φόρμουλα τῆς κίνησης τὴν ἀπόλυτη μέθοδο, ποὺ δηλαδὴ μόνον ἔξηγει ὅλα τὰ πράγματα, ἀλλὰ ἐπίσης προϋποθέτει τὴν κίνηση τῶν πραγμάτων».⁶ Κι πιὸ κάτω: «Καὶ σὲ τὶ συνίστασι τὴ κίνηση τῆς καθαρῆς λογικῆς; Στὸ νὰ θέτει, νὰ ἀντιθέτει καὶ νὰ συνθέτει τὸν ἐμάτω τις—στὸ νὰ σχηματίζεται σὰν δέση, ἀντίθεση καὶ σύνθεση...»⁷ Κι δῆλα αὐτὰ ἐνάντια στὸν Προντόντο ποὺ ἔκανε τὸ σφάλμα νὰ ισχυριστεῖ δῆτι: «Δὲν ὑπάρχει πιὰ μιὰ ἵστορια σύμφωνα μὲ τὴν τάξη τοῦ χρόνου» ὑπάρχει μόνον ἡ ἀλληλουχία τῶν ἰδεῶν μέσα στὴ νόσηση. «Ἐτσι δημιουργεῖται αὐτὸν ποὺ δύομάζει ὁ Μάρκς «έφαρμοσμένη μεταφυσική» ἢ «λογικὴ καὶ μεταφυσικὴ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας». «Ωστε, γιὰ νὰ ξεφύγει κανεὶς ἀπὸ τὸν ιδεαλισμὸ μιᾶς ἵστορικης ἀντιληφτῆς τοῦ Μαρξισμοῦ, δὲν ἀρκεῖ νὰ μπορεῖ νὰ δεῖ πίσω ἀπὸ τὶς λογικές κατηγορίες κοινωνικές σχέσεις μέσος σ' ἔνα συγκεκριμένο σύστημα παραγωγῆς: πρέπει νὰ ἀναγνωρίζεται δῆτι αὐτὲς οἱ λογικές ἔννοιες εἶναι «ἵστορικα καὶ παροδικά προϊόντα». Καὶ ἡ ἴδια ἡ λογικὴ λοιπὸν εἶναι ἵστορικὸ φαινόμενο, καὶ δὲν ἀποτελεῖ ἐγγύηση ἐγκυρότητας ἡ συνθηκολόγηση μὲ τὸν ἐμάτω τῆς μέσω στὸ ἴδιο της τὸ ἔδαφος. Ἐκτὸς ἀπὸ περιπτώσεις φανεροῦ παραλογισμοῦ, χρειάζεται κάποιο ἄλλο κριτήριο γιὰ νὰ ἐρμηνευτεῖ ἡ κίνηση τῆς λογικῆς. Οὕτε κάν τὰ μαθηματικὰ ἔχουν τὸ εἰδος τῆς παρηγορητικῆς σταθερότητας καὶ ἀντοχῆς στὸ χρόνο ποὺ θὰ θέλειν πολλοί. Κάθε κλάδος τῆς γνώσης ἔχει ίσως τὴ δική του χρονικότητα, καθώς λέει ὁ Ἀλτου-

1. Hirst and Hindess: *Pre-Capitalist Modes of Production* (introduction, passim).

2. Hirst and Hindess: *Pre-Capitalist Modes of Production* σελ. 9 (Routledge and Kegan Paul).

3. Hirst and Hindess: *Pre-Capitalist Modes of Production*, σελ. 9 (Routledge and Kegan Paul).

4. Marx: *The Poverty of Philosophy*, σελ. 109 (Moscow Publications).

5. Marx: *The Poverty of Philosophy*, σελ. 93 (Moscow Publications).

6. Marx: *The Poverty of Philosophy*, σελ. 93 (Moscow Publications).

σέρ. Και τότε, ποιό τό κριτήριο της Μαρξιστικής διαλεχτικής; Τό ίστορικά συγκεκριμένο ύπάρχει και υπήρχε συνέχεια, γι' αυτό και είναι δυνατό και νά γνωστεί και νά προβλεφτεί ή τροπή του. Ή ίστορια είναι πολὺ παραπάνω ἀπό άθροισμα ιδεολογικῶν ἔρμηνειν τοῦ ἑκάστοτε παρόντος, πού κάθε μιά τους ἔχει τή λογική της. Στήν ἀλήθεια (ἢ μήπως «ἄλήθεια» δὲν είναι ή ἐστωτερική τελειότητα και συνοχὴ τῶν ἐννοιολογικῶν συστημάτων και ή ἐρμηνευτική τους ἵκανότητα); τῶν ἐννοιῶν πού κονταροχτυποῦντα ἀτέρμονα, πρέπει ν' ἀντιτάξει κανεὶς κάποτε τήν ἐμπειρική πραγματικότητα. Δέν είναι ἀπαραίτητο ὁ σεβασμὸς στήν ἐμπειρία τῆς ίστοριας, στή ζώη τῶν πραγματικῶν ἀνθρώπων μέσα σε πραγματικές συνθήκες, νά δῆγησε σε μιὰ μηχανιστική κι ἐπιφανειακή γνώση τῶν φαινομένων. Τότε κρατήμε τή διαφορὰ ἀνάμεσα σε «φαινόμενο» και «νοούμενο» πού ὑπάρχει στήν Καντιανή διαλεχτική και στοιχειώνει τήν παραδοσιακή φιλοσοφία.

Τότε σάν πολιτική διεολογία δηλαδίδεις διαλεχτικής, γίνεται μιὰ μέθοδος ἀνάλυσης, δηνος ἵσως ή κυβερνητική. Δέν είναι ή πίστη, ή ἀξιολόγηση, πού κατευθύνουν τήν ἐκλογήν. Είναι ή Βεμπεριανή ἐπιλογή τοῦ πολὺ λειτουργικοῦ κι ὅρθολογισμένου τρόπου δουλειᾶς. Γιατί στήν ἐπιστήμη η γενικότητα κι ή ἄξια δὲν ἔχουν θέση. Τότε, γεγονός και ἄξια είναι διάφορα. Οὔτε ή ἄξια περιέχεται στὸ γνωστικό πεδίο τοῦ ἀντικειμένου τῆς γνώσης, δηνος στὸν Ἀλτουσέρ. Ή πάλη τῶν τάξεων, τὸ ἐπαναστατικό στοιχεῖο τῆς Μαρξιστικῆς διαλεχτικῆς, γίνεται στάχτη. Ιδεολογική συνείδηση τοῦ προλεταριάτου πως νά υπάρξει; Η ὑπάρχει αὐτόνομα κι αὐθόρμητα για νῦρθουνε μετά οἱ θεωρητικοὶ νά τήν ἔξηγήσουνε; Και ποιός θά «ἐκπαιδεύσει τῶν ἔκπαιδευτή;

Η φισική αἰτιοκρατία και οἱ μέθοδοι τῆς δὲν ἔχουν ἀπόλυτη ἐφαρμογή στὰ ἀνθρώπινα φαινόμενα. Η ἀνοχήτηση κι η ἐπιβεβαίωση τῆς ἀλήθειας μπορεῖ νά γίνει σε πολλά διαφορετικά ἐπίπεδα. Δέν είναι δυνατὸ νά θελήσει κανεὶς νά παγιδέψει τή Μαρξιστική θεωρία ἀνάμεσε στή Σκύλλα τῆς διάνευσης (falsification) και τή Χάρυβδη τῆς ἐπαλήθευσης (verification). Αρνούμενοι στήν ἐπιστήμη τοῦ Μαρξισμοῦ νά μπορεῖ νά συλλάβει τό ίστορικό γίγνεσθαι τοῦ ἀνθρώπου σά μιὰ ἔντοτα μέσον ἀπό τήν ἔρμηνεια τῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν, ἀρνούμαστε στὸ Μαρξισμὸ τή δυνατότητα νά πραγματοποιήσει τήν ὑπέρβαση τῆς διαμάχης φύσης και νοεῖν, ίστορικον χρόνου και υποκειμένου, γνώσης και ὑπαρξῆς. Γιατί ἀκριβῶς αὐτός είναι οἱ κύριοις του στόχοις: Η ἐπιστήμη δχι μόνο νά μιλεῖσε για τή ζωή, ἀλλά νά γίνει ζωή. Η ἐπιστημονική ἀνάλυση και ή πρακτική τῆς ἐπιστήμης ἐνσωματώνονται ίστορικά στήν τρέχουσα πραγματικότητα. Γιατί είναι ἐπαναστατικό-ἐπιστημονικό δργο τό Κεφάλαιο; «Οχι ἀπλά γιατί ἀναλύει ἐπιστημονικά

τό καπιταλιστικό σύστημα παραγωγῆς και ξεσκεπάζει τό μηχανισμό μὲ τὸ διόπο η ἀστική τάξη ιδιοποιεῖται τήν ὑπεραξία πού παράγει ή ἐργατική τάξη πουλώντας τήν ἐργατική τῆς δύναμη. Δέν είναι μόνο μιὰ καινοτομία τῆς ἐπιστήμης, ἀλλά ἔνας ιδεολογικός ἔξοπλισμός. Αποκαλύπτει τή λογική πού κατευθύνει και συντηρεῖ αὐτό τό σύστημα, αὐτή τήν ίστορική φάση, κάτω ἀπό τή φετιχιστική πίστη τοῦ δῆθεν «φυσικοῦ» κι «ἀντονόητου», γιά ν' ἀνοίξει τό δρόμο στὸ ξεπέρασμα αὐτῆς τῆς λογικῆς, αὐτοῦ τοῦ συστήματος, αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης. «Τὸ σύνολο τῶν παραγωγικῶν σχέσεων συνιστᾶ τήν οἰκονομική δομή τῆς κοινωνίας, τήν πραγματική βάση, πού πάνω της ὑψώνεται μιὰ νομική και πολιτική ὑπερδομή, και στήν δύοπα ἀντιστοιχῶν συγκεκριμένες μορφές συνείδησης.»¹ Και πιὸ κάτω: «Η ίστορική κίνηση γεννάει τίς παραγωγικές σχέσεις.» Τό ίστορικά δοσμένο είναι ή ἀφετηρία τῆς ἀνάλυσης, η δύοπα σε κείνο τελικά ἐπιστρέφει γιά νά τοῦ διαφωτίσει ἀλλά και νά τραφεῖ διαλεκτικά ἀπό. Ο χρόνος τῆς φύσης δὲν είναι χρόνος τοῦ νοῦ. Οὔτε ή φύση είναι πάντα «φύση» μὲ τήν ἔννοια τῆς φυσικῆς ἐμπειρίας. Κατάκτηση δύμος τῆς φύσης, ἀπελευθέρωση ἀπό τό βασιλεύει τῆς ἀνάγκης, δὲ μπορεῖ παρά νά σημαίνει μακροπρόθεσμα τήν ἀπατάμητη ἔλλογη προστάθεια μέσον ἀπό τήν δύοπα τά διλοικά δεσμά θά σπάσουν γιά νά κυριαρχήσει ή συστηματική και προγραμματισμένη κατάκτηση τῆς ίστορίας.

Τό πόστο βαθιά συνδέεται ή ἐπανάσταση και διατικός ἀγώνας μὲ τὸ πέσιμο τῆς ταξικῆς κυριαρχίας τοῦ ὅρθολογισμοῦ και τοῦ ἐπιστημονικά παραδοτοῦ, είναι κατά ποὺ τό συνέλαβε σ' ὅποιον τοῦ τήν ἔκταση δό Λένιν: «...πίσω ἀπό τόν ἐπιστημολογικό σχολαστικισμό τοῦ ἐμπειριοκριτικισμοῦ δὲν πρέπει νά παραλέψει κανεὶς νά δεῖ τήν πάλη τῶν τάξεων, μιὰ πάλη πού σε τελική ἀνάλυση καθερφτίζει τίς τάσεις και τήν ιδεολογία τῶν ἀνταγωνιστικῶν τάξεων στή σύγχρονη κοινωνία. Η σύγχρονη φιλοσοφία είναι τόσο ταξική (partisan) δσο ήτανε η φιλοσοφία διύδ χιλιάδες χρόνια πρίν».² «Οσο γιά τίς τών σύγχρονων τάξεων στήν ἀντιμετώπιση τοῦ ἐπιστημολογικοῦ προβλήματος: «...τό πραγματικά σημαντικό είναι ἄν η πηγή τῆς γνώσης αὐτῶν τῶν συσχετισμῶν (αἵτιαν) είναι δὲ ἀντικειμενικός φυσικός νόμος η οἱ κατηγορίες τοῦ μναλοῦ μας».³ Δέν είναι τυχαίο πως στίς ἐπίσημες ἐκδόχες τοῦ σοβιετικοῦ Μαρξισμοῦ ὑποστηρίζεται δτη η πρόδοδος τῆς κοινωνίας πρός τό σοσιαλισμό είναι μιὰ κανονική διαδικασία καθορίζομενη ἀπό ἀντικειμενικούς

1. Marx: Τό Κεφάλαιο, εἰσαγωγή. (Έκδοσεις Μόρφωση, 1953).

2. Λένιν: Ματεριαλισμός κι Ἐμπειριοκριτικισμός (Progress Publication, Moscow, ἀγγλική ἐκδόση, σελ. 434).

3. Λένιν: Ματεριαλισμός κι Ἐμπειριοκριτικισμός (Progress Publication, Moscow, ἀγγλική ἐκδόση, σελ. 183).

νόμους, ἀνεξάρτητους ἀπὸ τὴν θέληση καὶ τὴν συνείδηση τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ στασιμότητα στὸ ἰδεολογικὰ δυναμικὸ στοιχεῖο τοῦ Μαρξισμοῦ συνεπάγεται μιὰ θυσία τῆς ταξικῆς συνείδησης σὲ μιὰ ἀόριστη χρονικότητα. Ἀλλὰ ἡ πίστη στὴ σημασία τῆς ἴστορικῆς διαδικασίας μπορεῖ νὰ ἔρμηνετεī μόνο σὲ σχέση μὲ τὶς βαθιές ρίζες της στὴν ἐπαναστατικὴ ταχτική. Ὁ συσχετισμὸς κάποιας τελεολογικῆς προσήλωσης στὸ ἴστορικὸ προτοτές καὶ τὴν ἐπαναστατικῆς συνείδησης (ποὺ ἀκριβῶς μὲ τὸ προτοτές αὐτὸ καλεῖται ν' ἀναμετρηθεῖ), ἀνήκει στὴν κοινωνικο-ἱστορικὴ στιγμὴ ποὺ περνάει κάθε φορά τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα.

Σταθερὰ μεγέθη στὸ συσχετισμὸ αὐτὸ εἶναι ὁ βαθμὸς ἀνάπτυξης τῆς ταξικῆς πάλης καὶ ὁ ρόλος τοῦ ἑκάστοτε κομμουνιστικοῦ κόμματος στὴν ἐρμηνεία καὶ ταχτικὴ πού διοχετεύει.

Οἱ ιστορικὸς χρόνος στὸ Μαρξισμὸ λειτουργεῖ ἐντελῶς ἰδιαίτερα γι' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν κάνει ἐπανάσταση, ἀνεξάρτητα ἀπὸ δύοιαδήποτε ἀξιολόγηση. Καὶ γι' αὐτοὺς φυσικὸ οἱ φιλοσοφικὲς διαστάσεις τοῦ προβλήματος δὲν μπορεῖ παρὰ νάγκουνε ἀναστατικὸ κι ἵστος ταξικὸ χαρακτήρα. Ἡ ἀλήθεια ποὺ ἀναδύεται ἀπ' αὐτὸ εἶναι πώς ἡ μάχη γιὰ τὴν ἴστορια θὰ δοθεῖ μέσα στὴν ἴστορια, δχι ἔξω ἀπ' αὐτὴν.